

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 32 Volume: 7 Issue: 32

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

SALAMİS ROMA HAMAMI KORİNTH BAŞLIKLARI
CORINTHIAN CAPITALS FROM SALAMIS ROMAN BATH

Davut KAPLAN*

Öz

Salamis antik kenti Roma Hamamında son dönem kazılarında ortaya çıkarılan bazı Korinth başlıkları stil gelişimi açısından değerlendirilmiştir. Kıbrıs adasının doğu sahillerinde yer alması nedeniyle Doğu Akdeniz merkezleri ile erken dönemde olan bağ, Roma Dönemi'nde de sürdürülmüştür. Doğu Akdeniz ile olan ilişkinin yanı sıra, coğrafi açıdan Kilikia kıyılarına olan yakınlık, idari bağımlılık da göz önüne alındığında kaçınılmaz bir etkileşimi ortaya koymaktadır. Mermer malzemenin adada bulunmayışı nedeniyle mimari malzeme açısından Kıbrıs'ın dışa bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Salamis, Hamam, Korinth Başlığı, Mermer.

Abstract

Some Corinthian capitals recently uncovered in excavation at Roman Bath in in the Ancient City of Salamis, evaluated in terms of style development. Due to the take place in the east coast of the island of Cyprus, ties with the eastern Mediterranean as in early times was continued during the Roman Period. Besides the association with the eastern Mediterranean, geographical proximity to the coast of Cilicia, when considering the administrative dependence, suggests an inevitable interaction. The absence of marble material in the island, in terms of architectural materials Cyprus has demonstrated that non dependent.

Keywords: Cyprus, Salamis, Bath, Corinthian Capital, Marble.

Bu çalışma Antik dönemde Kıbrıs'ın başkenti olmuş Salamis antik kentinin Roma dönemi yapılarından biri olan Roma Hamamı'na ait korinth başlıklarını kapsamaktadır. Aynı yapıda yer alan başlıklar, bazılarının aynı işlevde kullanılmalarına karşın birbirlerinden farklı stillerde olmalarıyla dikkat çekmektedirler. Bu çalışmanın amacı hamam, payeli giriş, portiko girişi ve portikonun inşa evrelerinin ortaya çıkarılarak hamamın tarihlendirilmesi için bir ön çalışma yapmaktır¹.

2003 yılı Salamis kazı çalışmalarında ile ortaya çıkarılan kuzey kapının ardından payeli giriş, portiko, palaestra ve hamamın apodyterium bölümleri ortaya çıkarıldı. Kuzey kapısının iki evreli döşemesinden birinci evre döşemesi ile eş zamanlı inşa edilen kuzey kapının geç dönemde kapatılması ile², sonraki dönemler için portikonun önemi, yapılarla bağlantıyı sağlaması açısından bir kat daha artmıştır. Kuzey kapıyla bağlantıyı sağlayan Levre döşemesi,

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü.

¹ Portiko ve hamam, devam etmekte olan kazı ve restorasyon çalışmalarının sona ermesinden sonra yayınlanacaktır. Bu bağlamda başlıklar portiko yayını için bir yerde ön araştırma niteliği taşımaktadır. Bu konuda görüşlerine başvurduğum Doç. Dr. Erhan Öztepe ve yapıcı eleştirilerinden dolayı Prof. Dr. Musa Kadioğlu'na ve yayını için gerekli izni veren değerli hocam Prof. Dr. Coşkun Özgünel'e minnettarım.

² Öztaner, 2007: 289, dn. 4.

aynı mimari yapı ile portiko girişine kadar devam etmektedir. Ancak diagonal yivli sütunların³ taşıdığı kemerli kapı geçişinden sonra devam eden duvarların farklı örgü tekniği ile inşa edildiği anlaşılmaktadır.

İnceleme kapsamına alınan başlıkları önemli kılan neden farklı tiplerin portiko girişi, palaestra ve apodyteriumda kullanılmış olmasıdır. Başlıklardan ilk örnekler portiko sütunlarına aittir. Diğer iki örnekten biri diagonal yivli sütunlara ait olup diğeri ise kuzey kapı ile portiko arasındaki bağlantıyı sağlayan payeli geçişte ele geçmiştir. Apodyterium'da ele geçen kartal figürlü başlık hariç, hiçbiri in situ olarak ele geçmemiş aksine yıkıldıkları yerde de tahrip edilmişlerdir. Bu durumu ortaya koyan çok sayıda parça kazı sırasında ele geçmiştir. Başlıkların buldukları yerler, kullanıldıkları alanlarla sınırlı değildir. Bu konuda yapılan yorumlar genel olarak, kentin terk edilmesi ve yerleşim olarak önemini kaybetmesinin ardından bugünkü Mağusa kentinin Orta Çağ'ına ait yapılaşmasına hizmet eden bir taş ocağı haline geldiğidir⁴. Ancak buna ikinci tahribatı da eklemek gerekmektedir ki bu da kentin farklı amaçlarla farklı dönemlerde farklı ekipler tarafından kazılmış olmasıdır. Salamis, Kıbrıs'ın coğrafi anlamda batı ve doğuda iki koya sahip olan en önemli kentlerinden birisi olmasına rağmen⁵ deprem, taş taşıma ve farklı amaçla yapılan kazılar gibi olaylar kentin şanssızlığını ortaya koymaktadır⁶. Bu nedenle ele geçen her parçanın değerlendirilmesi, Salamis'in kültür evresi ve hamamın yapılaşma aşamaları için önem arz etmektedir.

Kıbrıs, Greklerin etkisine girinceye kadar kendi kültürünü yaşayan ve bu kültürü, doğu, güney ve kuzey kültürlerle geliştirdiği ilişkiler yanı sıra değişik coğrafyalara da ulaştıran bir adadır. Bu bağlamda adanın en önemli liman kenti olan Salamis özellikle Klasik ve Hellenistik Dönem'de anıtsal yapılarla donatılmış, Roma Dönemi'nde ise ilk önce Kilikia'ya bağlı olarak idare edilmiştir⁷. Özellikle Bizans Dönemi'nde mimari yapıların onarımı yerine eski yapılara ait malzemenin yeniden kullanım yolu tercih edilmiştir. Aynı dönemde Hristiyanlık için önemli bir dini merkez olmuş ve Aziz Barnabas⁸ gibi din adamlarının kente gelişleri ile farklı bir kimliğe bürünmüştür. Bu bağlamda Salamis kenti mimarisinde Hellenistik ve Roma yapılaşmasının ardından Bizans Dönemi'ne ait mimari, kentteki son anıtsal yapı evresini teşkil etmektedir. Bu yapılaşmanın en önemli merkezi, kentin kuzeyinde yer alan kamusal yapılardan oluşan bölümde ortaya konan faaliyetlerdir. Ancak kente kimliğini veren Bizans Dönemi öncesindeki yapılar arasında Tiyatro, Hamam-Gymnasium, Stadium ve Roma Hamamı başta gelmektedir.

Roma Hamamı, kuzey-güney yönde uzanan caddenin sonundaki kuzey kapının batısında yer alır. Hamam'da ele geçen sütun başlıkları ise yukarıda ifade edilen nedenlerden dolayı genel yayın öncesi ön çalışma kapsamında değerlendirilmiştir.

Apodyterium

³ Diagonal yivli sütunların yayın hazırlıkları devam etmektedir.

⁴ Cesnola, 1878: 194; Karageorghis, 1969: 16-17; Öztaner, 2007: 289.

⁵ Biddulph, 1889: 707.

⁶ Bu ekiplerden kentin kronolojisini çıkarmak için çalışanların yanı sıra farklı amaçlarla örneğin dinlerinin kökenini aramak farklı amaçlı yapılarda kazılar yapmaları, anıtsal yapılarla ilgilenme veya Karageorghis gibi araştırmacıların klasik dönemleri önemsememesi (Karageorghis, 1969: 12) bizleri değil tüm kültürlerle gönül verenleri de üzümüş ve üzmeğe devam etmektedir. Bu tahribat ve görmezden gelme konusuna kısa bir not düşmek yerinde olacaktır. Bu bağlamda Karageorghis'in restorasyonunu yaptığı Salamis Antik Tiyatrosu yeniden inşa edilmiştir. Restorasyon öncesi görünmez durumdaki tiyatronun anıtsal yapısının yarıya yakın eski görüntüsüne kavuşması Mağusa'nın Orta Çağ yapılarındaki devşirme malzeme kullanımı uygulamasından farklı değildir. Örneğin portiko'nun batısında yer alan Roma Hamamı'na ait taşçı işaretleri taşıyan blokların tiyatronun oturma basamaklarında kullanıldığı hala görülebilmektedir. Bu blok taşların bir kısmı taşınırken bırakıldığı yerde yani hamamın kuzey bölümünde görülebilmektedir. Ayrıca tiyatronun dolgusunun ne ile sağlandığı açıklanabilmiş değilken, tiyatro ile Roma Hamamı arasındaki alanın atölye olarak kullanıldığı yarı yontulmuş tiyatro oturma sıralarına ait bloklardan da anlaşılmaktadır. Bu alan muhtemelen artan malzeme ile birlikte kepçeyle temizlenerek dolgu amaçlı kullanıldığı portiko doğu ve kuzeyinde kazı sırasında tespit edilen kepçe izleriyle kanıtlanmıştır.

⁷ Brown-Catling, 1986: 66.

⁸ Hoggard, 1901: 164-165.

Korinth başlıklarından ilk örnek, Salamis'te benzerine rastlanmayan figürlü Korinth başlığıdır. Roma Hamamı'nın Apodyterium bölümünden ele geçen başlığın alt çapı 62 cm, yüksekliği 80 cm, abakus kalınlığı ise 10 cm dir (**Kat No 1.1-1.3**). Korinth başlığı Salamis örnekleri dikkate alındığında büyük boyutludur ve özenli bir işçilik göstermektedir. Taban bileziği üzerinde alt ve üst olmak üzere 2 sıra yaprak dizisi, köşelerde ise dış destek yapraklarıyla desteklenen volütler yer almaktadır. Kalathos dudağı ile kalathos gövdesi arasındaki hat keskindir. Abakus çiçeklerinden kalathos gövdesine sarkan kalathos sapları üst yaprak sırasına kadar devam etmektedir. Ancak kartal figürlü cephede kalathos çiçek sapına yer verilmemiştir. Abakus çiçeği olarak, 4 yapraklı yonca, diğer iki yüzde ise yaprak bezemesine, diğer yüzde ise kartal figürüne yer verilmiştir. Kartal zeminden havalanmak üzere, yarı açık kanatlarla verilmiştir.

Figürlü bezemeye sahip Kat No 1'in benzer örneklerin çoğunluğu Kuzey Afrika'daki Roma kentlerinden gelmektedir. Bunlar arasında Leptis Magna ve Kyrene ön plandadır. Leptis Magna'daki *arcus quadrifrons* örneği⁹ ile ince kalathos taban bileziği, yaprakların parmak ve gözlerindeki detaya varıncaya kadar olan benzerlik, kalathos dudağı ve abakus detaylarında da izlenebilmektedir. Topuktan ayrılan içbükey profilin üst noktada dışa taşkın ve ince bir profille ayrılmış olmasının yanı sıra iç ve dış destek yapraklarının işlenişi ile aynı dönem eserleri olduklarına işaret etmektedir. Abakus çiçeği yerine işlenmiş kartal figürü ise tahrip olmasına rağmen detayların benzerliğine işaret eder. Septimus Severus *arcus quadrifrons*'unda yer alan bu örneğin ait olduğu yapının tarihi M.S. 203-204 olarak verilmektedir. Olasılıkla *arcus quadrifrons*, S. Severus-Geta ve Caracalla onuruna yapılmıştır.

Salamis Roma Hamamı Apodyterium'unda ele geçen kartal figürünlü başlıkla benzer bir diğer örnekler yine Leptis Magna'daki Bazilika'da bulunmaktadır¹⁰. Bazilikanın inşası hakkındaki ithaf yazıtları yapının tarihini M.S. 195-216 olarak ortaya koymaktadır. Alt ve üst yaprak çelenkleri, iç ve dış destek yaprakları, volütler ve abakus, Salamis örneği ile benzerdir. Bu benzerlikler Salamis örneği ve Leptis Magna örneklerinin aynı döneme ait olduklarını göstermektedir.

Kartal figürüne sahip örnekler Leptis Magna *arcus quadrifrons* ve Bazilika örneklerinin dışında Kyrene'de de kullanılmıştır. Roma Dönemi'ne ait Agora kuzeyindeki alanda ele geçen örnek, Septimus Severus stili olarak yorumlanmıştır¹¹ ve Leptis Magna Bazilikası'ndaki¹² örneklerle benzerdir. Kyrene Büyük Hamam'ın frigidarium (porticus) kısmında ele geçen örnekte farklı yüzlerde kullanılmak şartıyla kartal ve mask, abakus çiçeği yerine kullanılmışlardır. Benzer özelliklerinden dolayı¹³ bu başlık ta M.S. erken 3. yüzyıldan olmalıdır.

Leptis Magna ve Kyrene örneklerinin yanı sıra Afrika dışından da benzer ancak farklı kullanımlara sahip başlıklar da vardır. Bunlar arasında plaster başlık olarak verilen Napoli (Museo Nazionale)'den¹⁴ kartal ve yılanlı örneğin yaprak işlenişlerindeki detaylar dikkat çeker. Bir diğer Napoli örneğinde ise¹⁵ Kartal figüründe sadece tüylerin işlenişi farklılık göstermektedir.

Afrika örnekleri ile benzer bir diğer başlık ise İtalya'dandır. Roma'da yer alan bu örnek, M.S. 4.yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmiştir. Roma örneğinde de bir yüzde kartal diğer üç yüz de ise çiçekler yer almaktadır. Bu düzenleme Salamis örneği ile benzerdir. Bu benzerlik, Roma örneğinde abakus profillerinin işlenişi ve çiçeklerdeki detaylar hariç Salamis ile benzerdir.

Afrika ve Roma örnekleri dikkate alındıklarında bütün benzer örneklerin M.S. 2-3.yüzyıla tarihlendirilmiş olmaları dikkat çeker. Bu yüzyıllar genelde Septimus Severus

⁹ Mercklin, 1962: 231-232, 565.1074.

¹⁰ Romanelli, 1925: 109, Abb. 52; Mercklin, 1962: 231-232, 564.1064-1073.

¹¹ Mercklin, 1962: 230, 562.1057.

¹² Romanelli, 1925.

¹³ Mercklin, 1962: 230.

¹⁴ Mercklin, 1962: 227-228, 554.1047.

¹⁵ Mercklin, 1962: 228, 555.1048.

Dönemi'nde ortaya konan inşa faaliyetleri ile örtüşmektedir. Salamis Roma Hamamı'nda uzak da olsa farklı bölgelerde ele geçen mimarının yanı sıra Kıbrıs, Suriye ve Anadolu yoğun olmak üzere Roma'nın yaşadığı her bölgede ele geçen başlıklar da bulunmaktadır. Olasılıkla Hamam, başta deprem olmak üzere yapının inşa evrelerini ortaya koyan olaylara sahne olmuştur.

Standart olarak görülen abakus çiçeklerinin bu genel uygulamaya göre şekillendirilmesi istisna durum olmalıdır. Bu istisna durum ise gelenekselliğe karşı olarak ortaya konmuş kartal figürüdür. Bu kadar farklı bezeme ve işçilik gösteren örneklerin aynı yapıda kullanılmış olması da dönemler içerisinde yapılan inşa faaliyetleri ile alakalı olmalıdır. Salamis ve Kıbrıs'ta yapı inşa sürecinin daha iyi anlaşılabilmesi için arkeolojik kanıtların yanında epigrafik kanıtlara da ihtiyaç vardır.

Palaestra

Bu farklı başlık türlerinden bir kaçı, hamam palaestrası dışında ele geçmiştir. 2004 yılı kazılarında kuzey kapısının kuzey doğu duvarının kuzey bölümünde atıl durumda bulunan iki adet sütun kaidesi ve bu kaideler üzerindeki sütunlara ait iki korinth başlığı, sağlam ele geçen sütunlarla beraber restorasyon sonrasında palaestradaki yerlerine konulmuştur (**Kat No 2- Kat No 3**). Başlıklarda akanthus yaprakları, heliksler ve volütler bir oran içinde kullanılmıştır. Tüm bu oranlar Vitruvius'un korinth başlığı tanımına uymaktadır¹⁶. Yaprak uçları dışında derinliklerde ve plastiklikte bir uyum söz konusudur ve ölçülülük hakimdir. Kat No 2 ve Kat No 3 de verilen başlıklarda yaprak sıraları ve oranları birbirlerine eşit ve benzerdir. Kalathos gövdesinin hemen hemen bütün yüzeyi akanthus yapraklarıyla çevrilmiştir. Buna karşın volüt ve helikslerin ağırlığı daha az hissedilmektedir. Kalathos dudak kenarı belirgindir. Benzer yapı Kilikia¹⁷, Side¹⁸ ve Filistin¹⁹ örneklerinde görülür. Tüm kalathos gövdesini saran yapraklara karşın heliksler altındaki iç destek yapraklar ortada birleşerek zemin üzerinde plastiklik kazandırmıştır. Kat No 2 de derin ve daha yuvarlak olan heliksler Kat No 3 de daha oval bir görünüme kavuşmuştur. Başlıktaki bu düzenleme yaprak, heliks ve volütlerin bir düzen ve uyum içerisinde betimlendiğini göstermektedir. Korinth başlıklarının karakteristik özelliği olan kalathos çiçek sapı işlenmemiştir. Labraunda Poleites Roma Stoası'ndaki örnekte olduğu gibi abakus çiçeğinin sapı bazı örneklerde verilmiş ve akanthus yaprakları daha küçük boyutlu işlenmiştir²⁰. Ancak abakus topuk profilinin ince şekillendirilişi bu örneklerin geneli için karakteristiktir. Bu bağlamda abakus çiçeğinden aşağı doğru devam eden ve her cephede tekrarlanan şekliyle oluşan bir merkezin düzenlenmesi, aynı zamanda bir simetrisinin de varlığını kanıtlamaktadır. Buna benzer örnek Dekapolis'te bulunmaktadır²¹. Bu dönem başlıklarının en yaygın özelliği detaylarda görülen geometrik küçük alanların oluşmasıdır. Örneğin alt sıra yapraklar arasında birbirlerine kavuşan yaprak uçları arasında kalan alanlarda üçgen ve eşkenar dörtgen şeklindeki boşluklar geometrik işçilik göstermektedir. Bir yerde bu geometrik alanlar simetrisinin sonucu olarak görülebilirler. Özellikle yaprak dilimlerinin uçlarının köprüler oluşturması ve eşkenar dörtgen bezeği gibi motiflerin işlenişi İsrail örnekleri ile benzerdir²². Simetrisinin bir diğer kanıtı, abakus köşelerinden-volüt birleşiminden taban bileziğine kadar devam eden hatta görülebilir (**Kat No 3.5**). Dış destek yaprakları doğadaki şekline uygun olarak daha gelişkin ve uzayan boylarıyla alttan volütlere destek sağlamaktadırlar. Abakus köşeleri en uç plastik bölgeler olarak başlık üst yüzeyinde yamuk bir profil göstermektedir. Genel özellikleriyle benzer bu tip örneklere Anadolu'da Ephesos'ta²³ ve Doğu Akdeniz'de²⁴ rastlanmaktadır. Özellikle Fischer'in²⁵ Filistin örnekleri içerisinde yer alan

¹⁶ Vitruvius IV.I.11; Jones, 1991: 98, Fig.3.

¹⁷ Hoff vd, 2006: 236, Fig.6.

¹⁸ Gliwitsky, 2005: 382-383, Abb.31a-d.

¹⁹ Fischer, 1990: Taf.13.68.

²⁰ Liljenstolpe-von Schmalensee, 1996: 135, Fig 15.

²¹ Bol vd, 1990: 234, Abb.33.

²² Fischer, 1990: Taf. 36-39, 40, 220.

²³ Plattner, 2002: 245, Abb.11 (Geç Flavius).

²⁴ Fischer, 1990: 34, No 71.

²⁵ Fischer'e göre bu tiplerde yükseklik 61 cm ile 71 cm arasında değişmektedir. Fischer, 1990: 34, No 71.

tiplerle yükseklik açısından bile benzerlik içinde olması bu tip başlıkların yaygınlığı konusunda önemli belge niteliğindedir. Yükseklik dışında abakus, abakus çiçeğinin sapsız verilmesi ve yapraklardaki işçilik, Kat No 2 ve Kat No 3 ile aynı atölyenin ürünü olduğunu göstermektedir. Bu tipin çok sayıdaki örneği Roma Dönemi Filistin’inde²⁶ ve Anadolu’da²⁷ ele geçmiştir ve bunların bir kısmı M.S.2.yüzyıla (M.S. 2.yy. 2. yarısına) tarihlendirilmişlerdir. Bu tip başlıklar aynı zamanda Erken Bizans Dönemi başlıkları için de temel alınmışlardır²⁸. M.Ö.2.yüzyılın 2.yarisına tarihlendirilen İzmir Müzesi’nden bir başlıkta²⁹ ve Soloi Pompeiopolis örneğindeki³⁰ heliksler, kalathos gövdesi üzerine ve kalathos dudağı altına kıvrılmışlardır. Özellikle heliksler, Bizans başlıklarında daha karakteristik olarak ön plana çıkmaktadırlar. Korinth başlıklarının bu tiplerinde aralarında mesafe olan heliksler, Kat No 2 ve Kat No 3 de olduğu gibi birbirlerine bazı cephelerde temas ettikleri görülmektedir. Bu özensizlik hem başlıktaki abakusun eğimli yapısında hem de sütun kaidelerinde açıkça görülürken, öncelikle kaidedeki profillerde dairesel hatlar düzensiz olarak ortaya konmaktadır. Bu heliksler, kalathos dudağına yakın ise daha plastik, kalathos gövdesine kıvrılmışsa daha az plastik veya yüzeysel işlenmişlerdir.

Kat No 2 ve Kat No 3 de abakus çiçekleri sapsızdır ve abakusun ortasında cepheler için merkez teşkil etmektedirler. Plastik işçiliklerine karşın abakus çiçekleri az da olsa kendi aralarında farklı işçilik ve tipler göstermektedirler. Ancak tek bir örnekte (**Kat No 2.3**) çiçek sapı abakus alt profiline dahi ulaşmadan kısa tutulmuştur. Bütün çiçekler abakus üst düzeyi ile aynı tutulurken abakus genişliğinde (**Kat No 2.1-2.2**), bazı örneklerde ise abakus orta profiline doğru toplanmış olarak (**Kat No 2.3-3.2-3.3**) betimlenmişlerdir.

Korinth başlıklarının üçüncü örneği ise 2006 kazılarında portiko kuzey bölümünde üç adet sütun gövdesi ile birlikte ele geçmiştir (**Kat No 4**). Kat No 2 ve Kat No 3 ile şekil itibarıyla benzemesine karşın ayrıntıda farklılıklar göstermektedir. Önceki örneklerden ayrılan en önemli özelliği helikslerin şekli ve düzenlenişleridir. Bu bağlamda alt bölümde yer alan ve akanthus üst yaprak sırasındaki gelenekselliğe karşın, üst bölümde gerçek manada değişimler yaşanmıştır. Kalathos ile uyum içinde işlenen heliksler akanthusun bir parçası olmak yerine tamamen farklı tip sergiler. Kat No 2 ve Kat No 3 de yer alan kalathos dudağındaki benzerlik Kat No 3 te helikslerin kalathos dudağı altında adeta bir bağ gibi ağız kenarına dolanmakta ve kalathos çiçeği altında birleşmektedir. Bir yerde Kat No 2 ve Kat No 3 de işlenmeyen kalathos çiçek sapı burada da tekrarlanmış ve helikslerin birleşim noktasında abakus çiçeğine sap görevi görmüştür. Sanatçının ortaya koyduğu bu değişim stilize bitkisel hatları ortaya koymakta ve abakus çiçeği betiminin özgün formu değişmektedir. Bu değişkenlik kalathos çiçeği sapı olarak kullanılan helikslerin abakus yapraklarından ve volütlerden ayrılması ile belgelenmiştir. Bu durumu vurgularcasına abakus çiçekleri de stilize edilmiş ve abakusta birleşen stilize heliksler abakus üzerinde sağa ve sola sarmal yaparak abakus çiçeği formuna dönüşmüşlerdir (**Kat No 4. 4**). Ayrıca volütlerin abakus köşesinden daha içerde tutuluşu ile alt yaprak sırasından başlayarak abakus köşesine doğru bir yelpaze şeklinde açılmış oldukları izlenebilmektedir. Ancak volütler ve altlarında yer alan dış destek yaprakları arasında boşluk verilmemiş ve daha ağır bir hava yaratılmıştır. Alt ve üst akanthus yaprak sıralarında Kat No 2 ve Kat No 3’den farklı olarak geniş gözler yerine yukarı doğru uzanan şekliyle verilmiştir. Yukarı uzanan yapıyla benzer göz örnekleri Doğu Akdeniz merkezlerinde buluyoruz³¹. Bu değişiklik etrafa açılan sivri dişli parmaklar yerine daha uzun bir biçimdedirler. Bu düzenleme ile yaprak birleşim noktalarında daha küçük boşluklar meydana gelmiştir. Bu bağlamda alt yaprak sırası arasındaki geometrik alanlara eşkenar dörtgen formuna üçgen formu da eklenmiştir. Simetrisinin önceki örneklerde olduğu gibi burada da uygulandığı anlaşılmaktadır. Kat No 2 ve Kat No 3 ile benzerlik yaprakların ayrıntılı ve kanallı işlenmesiyle sağlanmıştır.

²⁶ Fischer, 1990: 43-44, No 76-122.

²⁷ Kadioğlu-Görkay, 2007: 53, Res. 41.

²⁸ Kitzinger, 1977: 76-79, Abb. 139-140; Kautzsch, 1936: Abb. 305, 308, 311.

²⁹ İdil, 1981-1982: 153-154, Abb. 3a.

³⁰ Kaplan, 2006: 101, Fig. 10.

³¹ Fischer, 1990: 44, Taf. 13.68.

Stilize işçilik Kat No 4'te izlenmekte ve başta abakus çiçeklerinde olmak üzere her cephede farklı uygulanmıştır. Bu ayrı tipler abakus topuk profilinin incelenmesi, helikslerin değişimi ve abakus çiçeklerinde gözlenmektedir. Bu nedenle abakus üzerinde stilize abakus çiçekleri ön plana çıkmıştır. Bir yerde heliksler ve abakus çiçekleri doğallıktan daha da uzaklaşarak dekoratif bir şekle bürünmüşlerdir. Her yüzde farklı bir abakus çiçeğinin varlığı ile zenginlik artırılmıştır. Bu tipler arasında ters sarmallı çift volüt, Fischer tarafından VII.tip içerisinde değerlendirilmiştir³². Bu tip Doğu Akdeniz sütun başlıkları için de bir dönüm noktasıdır ve bezeme açısından da bazı M.S. 4.yy merkezleri için temel oluşturur. Şöyle ki tek çiçek saptan çıkan çiçek bezeme örneği, daha sonra sağa ve sola kıvrılarak çift taraflı ve simetrik sarmal abakus çiçeğini meydana getirmiştir. Aynı şekilde armudi biçimli ikiz çiçek³³ de bu gelişim farklılığını ortaya koymaktadır. Bu şekilleriyle M.S.3.yüzyıl klasik akanthus tipleriyle benzerdirler. Bu tip başlıklar birçok araştırmacı tarafından 3. ve 4.yüzyıllara tarihlendirilmişlerdir³⁴. Ancak bu tiplerin M.S. 3. yy sonlarına doğru imal edilmiş olmaları muhtemel gözükmektedir.

Başlıklara ait parçalar, Kat No 4 ile aynı alanda bulunmuşlardır ve tipler açısından zenginliği ortaya koymaktadırlar. Kat No 7 ve Kat No 52 arasında verilen Korinth başlıklarına ait parçalar iki farklı başlık tipinin varlığını göstermektedir. Beyaz grenli (**Kat No 47**) ve mavi damarlı (**Kat No 43**) iki farklı mermerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kat No 7-16 ile abakus örnekleri verilmiştir. Üç ayrı abakus profili veren örneklerden abakus köşesinden parçalar (**Kat No 7, 10, 14, 17**) en fazla ele geçen örnekleri oluşturmaktadır. Abakusu ikiye bölen kanallı profillerin (**Kat No 7-8, 15**) yanı sıra, iç bükey abakus profili ile üstte dar topuk profilili (**Kat No 10-11**) ve tek yivle ikiye ayrılan abakus (**Kat No 16**) örneklerinden oluşmaktadır.

Abakuslarda izlenen üç ayrı tipe karşın kalathos taban bileziği ve alt sıra akanthus yaprak sırasından örneklerin yer aldığı parçalar iki örnekten ibarettir (**Kat No 18-19**). Her iki örnek, tek bir tip olan Kat No 4 ile verilen başlıkla benzerdir. Bu benzerlik kalathos taban bileziğinin geniş tutulması, geniş yaprak yerine keskin damar sırtı, derin matkap kanalı ve yaprak dişleri arasında kalan alanların oluşturduğu üçgen ve eşkenar dörtgenlerle sağlanmıştır. Benzer yapraklar üst yaprak sırasına ait (**Kat No 30, 33, 36, 38 ve 40**) örneklerde de görülebilmektedir. Buna karşın daha keskin hatlı ve birbirleri ile olan temasları ve enli keskin profil ile verilen parmak (**Kat No 29, 32**) örnekler de vardır. Kat No 22-28 arasında verilen bütün örneklerde volüt gözleri kapalıdır. Ancak bu örneklerde bütün volütler, dışa profilili plastik helezonik kıvrım yapmaktadırlar. Kat No 23'de köşe, Kat No 25-28'de ise köşe volütleri ve dış destek yapraklarına ait örnekler aynı tipi yansıtmaktadırlar. Kat No 2 ve 3'den farklı olan bu volütlerin, Kat No 4 ile aynı işlenişe sahip (**Kat No 23, 25**) örneklere karşın plastik yapıları ile farklı olanları da vardır.

Başlık tiplerindeki çeşitliliği ortaya koyan en önemli veriler Kat No 43-52 ile verilen örneklerle ortaya konmaktadır. Bu çeşitlilikte ortaya konan zenginlik kalathos dudağı, iç destek yaprakları ve abakus çiçeklerindeki çeşitlilikte gözlenmektedir. Kalathos dudak kenarının geniş verildiği örnekler Kat No 4'te verilmişti. Ancak kalathos dudağı altında verilen heliksler terk edilmiş ve bunun yerine iç destek yaprakları kullanılmıştır. İç destek yaprakları ise kaulis çanağı içinden çıkarken betimlenmiştir. Örneğin Kat No 4 ve Kat No 41'ta parça olarak verilen bu plastik yapı veya Kat No 2 ve 3'deki sarmal heliks yerine geniş yapraklar kullanılmıştır. Bu özellik önceki örneklerde görülmeyen ancak Akdeniz dünyasında sıkça rastlanan bir uygulamadır. Tam olarak ele geçmese de benzer örnekler yardımıyla farklı bir uygulama olduğu, abakus çiçeklerindeki çeşitlilikle de ortaya konmaktadır.

Abakus çiçeklerinde daha önce sadece Kat No 5'te izlenen dalgalı sap yapısı ilk kez bu örneklerde (**Kat No 43, 45, 47-49, 51**) görülür. Kat No 45'te izlenen abakus çiçek sapına yer

³² Fischer, 1990: 53.

³³ Fischer, 1990: Taf. 38.211c; Taf. 39.217.

³⁴ Egger, 1928: 65; Kautzsch, 1936: 5; Nikolajević-Stojković, 1957: 75-76; Kitzinger, 1977: 76, 79, Abb. 139.

verilen örnek, açık kalathos gövdesi ile en yakın benzeri Paphos tiyatrosunda bulunmuştur³⁵. Kat No 45 ve 46 benzer yapı ve malzeme ile çiçeklerdeki farklılığa rağmen aynı başlık parçaları olmalıdır. Bu benzerliğe kalathos dudak yapısının genişlemesi, abakusun topuk ve iç bükey profille ayrılması ve iç dönük heliks görevi gören iç destek yapraklarının varlığı da eklenebilir. Buna karşın Kat No 47 ve 48 dışa taşkın ve geniş kalathos dudak kenarı, abakus çiçeği sapı ve iç destek yaprak sırasının işlenişi ile Kat No 4 ile bir gurubun farklı tipi olarak kabul edilebilir. Bütün bu özellikler aynı işçilikteki farklı bir gurubu göstermektedir.

Abakus çiçekleri M.S. 3.yüzyıldan bazı örneklerde olduğu gibi her cephede ayrı bir tipin uygulanması geleneğine uygulandığında, çeşitlilik göstermesi normal karşılanmalıdır. Örneğin Kat No 43 ve 45'te kalathos, heliks yerine konan geniş yaprak ve abakus, benzerliği ile aynı tip olmalarına karşın abakus çiçeği ile farklıdır. Bu zenginliği yansıtan Kat No 44 yoğun aşınma nedeniyle şekil değiştirmiş olsa da Kat No 43 ile benzer bir çiçek modeli olmalıdır. Buna karşın Kat No 45 ve Kat No 46, profilde farklı olsa da benzer abakus çiçeğine sahiptir. Aynı şekilde Kat No 49-52 arasında verilenler korunabilen diğer abakus çiçeği örnekleridir. Kat No 51 şekil itibarıyla Kat No 4.1, Kat No 45 ve 46'in ikiz düzenlemesidir³⁶. Kat No 49 soğan, Kat No 52 ise sarımsak biçimli formu ile bu zenginliği ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda abakus çiçeklerinin her cephede ayrı tip olarak verilmesi başlıklardaki tip çeşitliliğine fazla katkı sağlamamaktadır. Dolayısıyla Kat No 2-6 ile verilen 4 ayrı tip, parçalarla birlikte 8 tipe ulaşmaktadır. Parçalarda, abakus profilleri ve abakus çiçeği-kalathos dudak genişliği-heliks yerine konan geniş yaprak ve çiçek saplarındaki farklılık Kat No 7-52 arasında verilen örnekler içerisinde üç ayrı başlığın varlığını ortaya koymaktadır.

Portiko

Portiko sütunlarından farklı olarak giriş bölümünde diagonal yivli sütunlardan birinde yer alan küçük boyutlu başlık, tip açısından da öncekilerden ayrılmaktadır (**Kat No 5**). Tek sıra düzenlenen akanthus yaprakları altta kalathos taban bileziği ile aynı seviyeden başlamaktadır. Dört yana açılarak kalathos zemini üzerinde yukarı doğru ilerleyen dış destek yapraklar köşelerden dışa taşarak hem kalathosu gölgelemekte hem de içerden dışa doğru taşan bir profille plastik bir hava kazandırmaktadır. Dört akanthus yaprağı başlığın dört köşesinde başlığı perdeler. Cephelerde bu yaprak sıralarının yukarı doğru daralmasıyla oluşan üçgen alanlar ise kalathos gövdesi ve bu gövdeye işlenmiş kalathos çiçeğinin sapına zemin oluşturmaktadır. Kalathosu her iki yandan sınırlandıran volütler ise akanthus yapraklarını dışarıdan sararak profilde adeta yapışık görüntü sergiler. Abakus ve topuk içbükey olmak üzere ince bir profille ikiye ayrılır ve ortasına ise abakus çiçeği yerleştirilmiştir. Abakus çiçekleri yarı açık ve simetrik sarmalcıklardan oluşan iki farklı tip sergilerler. Farklı motiflerle verilen abakus çiçekleri Kat No 4 ile yakın benzerlik içerisindedir. Bu benzerliğe, parmak ve gözlerin uzun şekli de eklenebilir. Tüm bu stil özellikleriyle başlık M.S. 3. yy veya sonrası bir tarihe ait olmalıdır. Bu nedenle sütunların M.S. 2.yüzyıla ait olmalarına rağmen sütun başlığının daha geç bir tarihe verilmesinin nedeni kentin geçirmiş olduğu depremler ve inşaa faaliyetleridir. Uzun süre kullanım gören portikonun özentsiz seki gibi bazı düzenlemelerinin devşirme malzemenin kullanımına en güzel örnek olsa gerektir.

Payeli Giriş

Payeli girişten ele geçen başlık, farklı işleniş tarzı ile diğerlerinden tarihsel olarak da ayrılmaktadır (**Kat No 6**). Genel hatları itibarıyla Geç Antik Dönem'e tarihlendirilebilecek tek örnektir. Yüzeysellik son aşamaya ulaşmış ve ayrıntılar kaldırılarak şematik bir görünüm kazanmıştır. İki sıra akanthus yaprağı kalathosu sarmakta ve önceki örneklerde olduğu gibi

³⁵ Green, 2007: 10. Salamis Hamam-Gymnasium kompleksinde yer alan mermer sütun başlıklarıyla malzeme, stil ve işçilik açısından benzerlik gösteren paphos örneği, ele geçen yazıt nedeniyle M.S.2.yüzyıl ortalarına tarihlendirilmektedir.

³⁶ Abakus çiçeklerinde yoğun aşınmadan ve kırılmadan dolayı meydana gelen belirsizlik, Side örneğinde açıklığa kavuşmaktadır. Abakus ortasına yerleştirilen çiçek ve kalathos dudacağına ulaşan kalathos çiçek sapına bağlı çift sarmaşık yaprağı Kat No 1-3'ten farklı olmasına rağmen tek çiçek yerine çift yaprak kullanımını ile açıklık getirmektedir. Bkz. Gliwitzky, 2005: 382-383, Abb. 31a-d (M.S.2.yüzyıl 2.yarısı-M.S.3.yüzyıl).

volütlerle sonlanmaktadır. Boyuttaki küçülme de dikkate alınarak her cephede alt yaprak sırasına yer verilmiş ve yine her volüt bir dış destek yaprağı ile desteklenmiştir. Abakus ortasında yer alan abakus çiçekleri ile bir yerde Kat No 2-5 ile olan şekil benzerliğine karşın daha şematize ve stilize özelliklerle çıkar karşımıza. Bir yenilik getirmeyen örnekte sadeleşen ve doğal görünümünden uzaklaşan yapraklar, kalathos gövdesini sarmakta özellikle parmak aralarındaki gözler birer damla motifine dönüşmektedir. Bu uygulama matkap işçiliğinin en son uygulamasıdır ve genelde Bizans'ın doğu örneklerinde yaygındır. Bu yöntemle matkapla derin işlenerek kabartma yaprak yerine daha sığ ve sade olarak bırakılmışlardır. Üzerlerinde keskinin ağzına ait izler veya abakus tablası üzerinde tarak izleri matkabın daha az kullanıldığını göstermektedir. İstanbul ve İznik başlıkları M. S. 5. ve 6. yüzyıllara verilen bu gelenekteki Anadolu örnekleridir³⁷. Bu değişime karşın parmak uçlarının parçalanarak dağılması ve yaprak damarlarının kanallarla işleniş eski geleneğin devamı olarak görülebilir. Şematik hale dönüşen volütler, alt yaprak sırasının üzerinde bir yayla birleşen basit bir plastik çizgi ile köşelere devam ederek içi dolu küçük sarmallar yapmaktadır. Bu şematik düzenlemede, yay çizen volütlerin ortasında kalan boş alan, abakus altından çıkan ve aşağı sarkan yine şematik küçük bir yaprakla doldurulmuştur. Bu tip dekoratif örgelerin Roma ve Aphrodisias³⁸ örneklerinde olduğu gibi palmet bezemesinden esinlendiği düşünülebilir. Bu küçük şematik yaprak her cephede farklı biçimde işlenmiş ve özensiz bir işçilik göstermektedir. Buna benzer uygulama abakus çiçeklerinde de görülmektedir. Abakus çiçeklerinde bazen küçük yapraklar şematik halde bazen de yuvarlak şekillerle farklılık ortaya konmuştur. Belki de Kat No 5'te izlenen abakus çiçeğindeki ters sarmal yapan volüt gözleri taklit edilmiştir. Basit ve yüzeysel görünümlü bu işçilik ile Geç Antik Dönem'de özellikle M.S. 4.yy içerisinde değerlendirilebilecek bir aşamaya gelmişlerdir. Benzer örnekler Kilikia (Korasion) bölgesinde M.S. 4. ve 5.yüzyıllarda yaygın olarak görülmektedir³⁹. Benzer düzenleme ve işçilik Alahan Manastırı Bazilikasında⁴⁰ ve Adana Müzesi'nde⁴¹ yer alan örneklerde de görülür. Bu düzenleme ile tamamen stilize olmuş bir bezeme anlayışı hakim olmuştur. Bu bağlamda genel hatları ve ayrıntılardaki değişimlerle geç özellikler göstermektedir.

Mimariye bağlı bezeme çalışmalarında teknik sorun ve özelliklerin ortaya çıkmasında bu tür başlıklar üzerine yapılan çalışmalar gelişim ve işçilikteki değişim sürecine ışık tutmaktadır. Belki de epigrafik belgelerin de gösterdiği gibi⁴² yarı bitmiş durumdaki başlıklar yeni yerinde detayları verilerek kullanılmak üzere farklı coğrafyalara taşınmıştır. Burada ise yine merkezden gönderilen belli ustalar tarafından detaylar verilmiş olmalıdır.

Başlıkların yontularak ikinci kez kullanımı söz konusu değildir. Buna karşın Kat No 7-52 ile verilen parçaların Portiko'da en fazla zarar gören bölümde yer almaları ile dağılmışlardır. Daha öncede ifade edildiği gibi terk edilmiş durumda bulunan başlık ve altlıklar, sürüklenerek parçalanmış sütun gövdeleri, parçalar halinde ele geçen başlık parçaları portikoda meydana gelen tahribatın da göstergesi durumundadırlar. Bu bağlamda Kıbrıs için önemli olan mermer malzeme, yapıların inşa faaliyetlerini ve malzeme girişini göstermesi açısından ithal malzeme için de önemlidir.

Kıbrıs adasında mermerin bulunmayışı mermerin ithalini ve kullanımını önemli kılmaktadır. M.S. 2.yüzyılda mermer ticaretinde Akdeniz dünyasındaki bir artışın olduğu gözlenmektedir⁴³. Bu artışta en büyük pay sahibi bölgeler Adalar, Anadolu ve Attika önde gelmektedir. Özellikle tüm bu bölgelere erken⁴⁴ ve geç dönemde⁴⁵ Prokonnesos mermerlerinin ithal edildiği gözlenmektedir. Bergama, Efes ve Aphrodisias gibi mimarının ön plana çıktığı

³⁷ Iacobini-Zanini, 1995: 604-605.

³⁸ Heilmeyer, 1970: 100-101, Taf. 34.1-4.

³⁹ Feld, 1963-64: 94, Abb. 45.1; Keil-Wilhelm, 1931: 102-107.

⁴⁰ Avruscio, 1986: 63-64, tav V.1.

⁴¹ Avruscio, 1986: tav II, V.3.

⁴² Fischer, 1990: 72.

⁴³ Fischer, 1990: 31.

⁴⁴ Papacostas, 2001: 118.

⁴⁵ Green, 2007: 10.

kentlerde, mermerin ön planda olduğu çok sayıda anıtsal bina inşa edilmiştir. Bu inşa faaliyetleri Augustus ve Hadrian dönemlerinde belirgin bir biçimde izlenmektedir. Salamis kentinde varlığı kanıtlanan mimari çalışmaları, aynı zamanda doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika sahillerine kadar uzanan bu inşa faaliyeti içerisinde yer almaktadır. Salamis'in ithal mermer malzeme açısından zengin oluşunun yanı sıra erken dönemlerden itibaren⁴⁶ var olan limanı nedeniyle ticarete de ön plana çıkmasını sağlamıştır. Bu bölgede yapılan çalışmalarda Prokonnesos mermerinin varlığından bahsedilmektedir⁴⁷.

Salamis Roma Hamamı Korinth Başlıklarında Dış Etkiler:

Yukarıda ayrıntılı bir şekilde irdelenen ve tipleri ortaya konan Korinth başlıkları dikkate alındığında Salamis kentinde iki ayrı inşa faaliyetinin yaşandığı görülmektedir. Ancak kente ait bir atölyeden söz etmek mümkün değildir. Buna karşın tiplerin yayılım alanları dikkate alındığında tüm Akdeniz dünyasına özellikle İonia bölgesinden Filistin'e kadar geniş bölgeye malzeme ithal eden bir atölyeden söz edilebilir. M. S. 2.yüzyılda etkin olan Bergama, Ephesos, Aphrodisias gibi atölyeler kendi özgün eserlerini ortaya koymuşlardır. Bu merkezler ışığında Salamis malzemesinin de gösterdiği gibi Anadolu kökenli bir ithalatın varlığı izlenebilmektedir. Bu konuda Aydın Kompozit başlığı⁴⁸ çıkış noktaları için İonia bölgesini göstermektedir. Kourion kenti dışında⁴⁹, Salamis'te ise bu tür başlıkların yoğun kullanıldığını Hamam-Gymnasium ve tiyatrodan bilmekteyiz. İkinci kullanım olmaları ve mermer malzemenin niteliği St. Barnabas manastırındaki örneklerde olduğu gibi karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında M.S. 5.yüzyıl örneklerindeki yaygınlık ve yine mermer malzemede Anadolu hatta Marmara (Prokonnesos) ile olan bağlantıyı ortaya koymaktadır. Anadolu etkileri konusundaki bu benzerliklerin dışında en yoğun ilişki, başta Filistin olmak üzere Doğu Akdeniz ile sağlanmaktadır. Aynı etkileşim M.S. 2. yüzyılda Kilikia-Suriye arasında bir benzerliği de ortaya koymaktadır⁵⁰. Bu coğrafyaya Salamis örnekleri kapsamında Kıbrıs da dahil edilebilir. Kilikia örneklerinde görülen Anadolu etkisi⁵¹ M.S. 2.yüzyılda Filistin örneklerinde zengin bir tipin doğmasına neden olmuştur⁵². Bu benzer örnekleri içeren inşa faaliyetleri M.S. 2.yüzyılda İmparator Hadrianus'un yapmış olduğu Kilikia gezisi⁵³ kapsamında ortaya konmuş olmalıdır.

Özellikle M.S. 5.yüzyıl örneğinde normal Korinth başlığı formu tercih edilirken işçilik açısından bir şematize olma ön plana çıkmıştır. Ayrıca bu başlıkta kullanılan şekilsellik, benzerlerini Kyzikos'ta da bulmaktadır⁵⁴. Prokonnesos mermer ocaklarının işletildiği bir yer olan Kyzikos'ta, Geç Antik dönemde kaliteli beyaz mermer yerine farklı taş cinslerinin kullanılmış olması⁵⁵ bu durumu açıklar niteliktedir. Dolayısıyla Geç Antik dönemde Kat No 6'da olduğu gibi Kyzikos örnekleriyle benzer yapı sergilemekte ve malzeme açısından kaliteli beyaz mermer yerine daha koyu mermerlerin tercih edildiği Salamis Hamam-Gymnasium örnekleriyle de doğrulanmaktadır. Buna karşın M.S. 5.yüzyıla tarihlendirilen başlığın (**Kat No 6**) en yakın benzerleri Kilikia'dan gelmektedir⁵⁶. Claudiopolis malzemesi olduğu ifade edilen bir örnek ile işçilik açısından benzerdir.

Yukarıda ifade edilen atölyelerin organizasyonu, dönemin inşaat politikasına bağlıdır. İmparator gibi idari yetkililer de bu konuda etkili idiler. Ancak Kıbrıs'ın idaresinden sorumlu ve mimari faaliyetleri yürüten yetkili konusunda henüz epigrafik kanıtlar da ele geçmiştir

⁴⁶ Hogarth, 1889: 56.

⁴⁷ Fischer, 1990: 32.

⁴⁸ Başaran, 1999: 41-42, Res. 45.

⁴⁹ Wright, 1992: No.306.

⁵⁰ Kaplan, 2006: 99.

⁵¹ Kaplan, 2006: 99.

⁵² Fischer, 1990.

⁵³ Akşit, 1985: 202. Bu gezi sırasında başlıklar açısından önemli faaliyet Liman İnşasında olduğu gibi Soloi Pompeiopolis kentindeki mimari yapılaşma kabul edilmektedir. Bkz. Peschlow-Bindokat, 1989: 389; Kaplan, 2006: s.99.

⁵⁴ Başaran, 1997: 20-21, 34, Res. 35-36.

⁵⁵ Başaran, 1997: 23.

⁵⁶ Avruscio, 1986: tav. V.3 (Adana Müzesi).

değildir. Ancak M.S. 2.yy sonunda, özellikle M.S. 3.yy da Hadrian gibi imparatorların “mimar imparator”⁵⁷ anılmalarına da neden olmuştur. Özellikle M.S. 1.yy da başlayan ve Anadolu ile Doğu Akdeniz’de ortaya konan mimari yapılaşmadan Kıbrıs da payına düşeni almış ve özellikle M.S. 2.ve 3.yy da yoğun inşa faaliyetlerine sahne olmuştur. Bu benzer sanat anlayışlarının ortaya konduğu Anadolu, Doğu Akdeniz (Filistin-Suriye), Kıbrıs ve Afrika gibi coğrafyaların birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Apodyterium’dan ele geçen kartal figürlü başlık, Septimus Severus’un kenti olan Leptis Magna örnekleri ile olan benzerliği ortaya koyarken aynı zamanda Septimus Severus’un Suriye ziyaretiyle de alakalı olmalıdır. Daha çok mermer ithalatı ile öne çıkan bu faaliyette üretim ve ticaretin yanı sıra sanat endüstrisi de gelişmiştir. Bu gelişimde yerel sanat yerine Salamis örneklerinin de gösterdiği gibi merkez tarafından idare edilen ve klasik formda işlenmiş bezeme elemanları yerlerini korumuştur. Ancak mermerin, mimari çalışmalarda yenilikler getirdiği de açıktır. Örneğin Apodyterium’un geniş ve yüksek yapısı mermer sütunlarla taşınmasına bağlı olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç:

Bu bağlamda Kıbrıs adasının bulunduğu coğrafya içerisindeki konumu, değişimleri net olarak ortaya koymasına da neden olmaktadır. Erken dönemde ortaya konan ticaret ve küçük buluntularına karşın Hellenistik ve Roma Dönemi’nde mimarının de dış etkilerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Adanın Roma egemenliğine girmesiyle meydana gelen mimari yapılaşma kendini göstermektedir. Özellikle eskiye giden bir tarihe de sahip olduğu⁵⁸ doğudan Filistin ve Akdeniz (Anadolu’nun güney kıyıları) stiline egemen olduğu hissedilmektedir.

Septimus Severus Dönemi’nde ortaya konan inşa faaliyetleri ile Salamis Roma hamamı başlıklarının işleme özellikleri örtüşmektedir. Salamis Roma Hamamı’ndaki başlıklarla benzer şekilde farklı bölgelerde ele geçen mimarının yanı sıra Roma’nın yaşadığı her bölgede başta Kıbrıs, Suriye ve Anadolu yoğun olmak üzere çeşitli başlıklar bulunmaktadır. Özellikle M.S.2.yüzyılda meydana gelen yoğun değişim ve mimarideki artış Anadolu (Bergama-Efes) ve Anadolu’nun Kilikia gibi güney kıyılarına olan benzerliği ile ön plandadır. Yoğun örneklerin bir diğer gurubu ise M.S. 2.yüzyıl ortalarından itibaren Filistin örnekleriyle örtüşmektedir. Bu durum Anadolu yontucu ustaların Doğu Akdeniz’de etkin olarak kendini göstermesinden sonra Kıbrıs’ın da bu etki altında kaldığı anlaşılmaktadır. Bu durumda Kıbrıs’ın kendisine has bir atölyesi olduğu veya bezeme unsuru taşıdığı söylenemez.

Salamis örnekleri, 2 ayrı inşa faaliyetinin yaşandığına işaret etmektedir. Kat No 1-5’te yer alan başlıkların M.S.2. ve 3.yüzyıl Anadolu-Filistin⁵⁹, Kat No 6 ise M.S. 4.yüzyıl sonu-5.yüzyıl Anadolu etkisinde şekillendirilmiş olmalıdır.

Katalog

Kat No 1 Sal 2009. Beyaz mermer.

Ölçü: Yükseklik/Alt çap: 80/62 cm.

Bulunduğu yer: Roma Hamamı, Apodyterium.

Tanım: Figürlü Korinth Başlığı (1). Taban bileziği üzerinde alt ve üst olmak üzere 2 sıra yaprak dizisi, köşelerde ise dış destek yapraklarıyla desteklenen volütler yer almaktadır. Alt ve üst yaprak sırası üzerinde volütlerin altında dış destek yaprakları kırık. Belirgin kalathos dudağı. İç destek yaprakları üzerinde tek yaprak şeklinde heliks. Abakus çiçeği olarak, dört yüzde farklı dört farklı çiçek, diğer yüzde ise hafif açık kanatlarıyla havalanmak üzere olan kartal figürüne yer verilmiştir.

⁵⁷ Fischer, 1990: 74.

⁵⁸ Magie, 1950: 385.

⁵⁹ Fischer, 1990: 36.

Kat No 2 Sal 2003/1. Beyaz mermer.

Ölçü: Yükseklik/Alt çap: 60/48 cm.

Bulunduğu yer: Kuzey kapı, kuzey-doğu duvar kuzeyi.

Tanım : Korinth başlığı (2). Volütler ve yaprak uçları kırık. Abakus çiçeğine yakın yerden ve orta yaprak sırasına yatay kırılan bölgede yapıştırma. Genelde sağlam. Altta kalathos taban bileziği. Kalathos taban bileziğinden çıkan sekiz adet alt yaprak sırası. Alt yaprak sırası üzerinde kalathos gövdesini saran üst yaprak sırası. Köşelerde volütleri destekleyen dört adet dış destek yaprağı. Volütlerin çıkış noktasından kalathos gövdesi üzerine ters kıvrım yapan heliksler. Heliksler üzerinde kalathos dudağı. Abakus ortasında her yüzde farklı düzenlenmiş abakus çiçekleri.

Kat No 3 Sal 2003/2. Beyaz mermer.

Ölçü: Yükseklik/Alt çap: 64/48 cm.

Bulunduğu yer: Kuzey kapı, kuzey-doğu duvar kuzeyi.

Tanım : Korinth başlığı (3). Volütlerden altısı kırık. Dış destek yapraklarındaki parmaklar hariç genelde sağlam. Altta kalathos taban bileziği. Kalathos taban bileziğinden çıkan sekiz adet alt yaprak. Alt yaprak sırası üzerinde kalathos gövdesini saran üst yaprak sırası. Köşelerde volütleri destekleyen dış destek yaprakları. Volütlerin çıkış noktasından kalathos gövdesi üzerine ters kıvrım yapan heliksler. Heliksler üzerinde kalathos dudağı. Abakus ortasında farklı düzenlenmiş abakus çiçekleri.

Kat No 4 Sal 2006/1

Ölçü: Yükseklik/Alt çap: 68/53 cm.

Abakus yüksekliği: 8.5 cm.

Bulunduğu yer: Portiko kuzey bölüm (2006/3a).

Tanım : Korinth başlığı (4). İki abakus köşesi ve bu iki köşe arasında kalan yüzeyde yoğun aşınma. Altta kalathos taban bileziği. Kalathos taban bileziğinden çıkan alt yaprak sırası. Alt yaprak sırası üzerinde sekiz adet üst yaprak sırası. Köşelerde volütleri destekleyen dış destek yaprakları. Volütlerin çıkış noktasında ve kalathos dudağına yatay devam ederek ortada birleşen kalathos çiçek sapı. Abakus ortasında ikiz olarak düzenlenmiş farklı abakus çiçekleri.

Kat No 5 Sal 2004/2

Ölçü: Yükseklik/Alt çap: 31/23 cm.

Abakus Ölçüleri: 42x 42 cm.

Bulunduğu yer: Portiko kuzey kapı.

Tanım : Korinth başlığı (5). Kalathos taban bileziğinden çıkan dört adet dış destek yaprağı kalathosu sarmakta. Tek sıradan oluşan dış destek yaprakları. Dış destek yaprakları ve volütler arasında sade kalathos gövdesi. Volütlerin çıkış noktasından başlayan ve kalathos gövdesini ikiye bölen eğri hatlı kalathos çiçek sapı. İnce bir profille topuk ve içbükey olarak ikiye ayrılan abakus ortasında farklı tiplerde abakus çiçekleri.

Kat No 6 Sal 2004/1

Ölçü: Yükseklik/Alt çap: 40/43 cm.

Bulunduğu yer: Kuzey kapı, portiko ön giriş.

Tanım : Korinth başlığı (6). Kısmen kırık abakus çiçeği (6.4). Genelde sağlam. Kalathosu saran alt yaprak sırası. Taban bileziği işlenmemiş. Alt yaprak sırası üzerinden çıkan

stilize volütler. Stilize volütleri alttan destekleyen dış destek yaprak sırası. Volütlerin birleşim yayında stilize küçük akanthus yaprağı ve bu yaprağın üzerinde farklı stilde abakus çiçekleri.

Kat No 7-52 Sal 2006/5

Bulunduğu yer: Portiko kuzey bölüm (2006/3a).

7.Abakus köşesi parça. Kırık

8.Abakus köşe ve volüt gövdesi parça. Kırık.

9.Abakus köşe. Kırık.

10. Abakus köşe. Kırık.

11. Abakus köşe ve volüt gövdesi parça. Kırık.

12. Abakus köşesi parça. Kırık

13. Abakus köşe ve volüt gövdesi parça. Kırık.

14. Abakus köşe.

15. Kalathos dudak, abakus orta bölüm. parça.

16. Abakus orta bölüm.

17. Abakus köşesi parça.

18. Taban bileziği üzerinde alt yaprak sırası. Kırık.

19. Taban bileziği üzerinde tek akanthus yaprağı.

20. Alt yaprak sırasına ait damar sırtı ve damar çukuru parçası.

21. Dış destek yaprağı, volüt çıkışı, kalathos dudağı ve abakus parçası.

22. Volüt sarmalı ve dış destek yaprak sırasına ait parça.

23. Köşe, çift volüt sarmalı. Kırık.

24. Akantus dış destek yaprağı, volüt çıkışı, kalathos dudağı ve abakus parçası. Abakus parçası üzerinde abakus çiçeği parçası.

25. Abakus köşesi ve altta volütlere ait çift sarmal.

26. Volüt sarmalı ve dış destek yapraklara ait parça.

27. Volüt sarmalı.

28. Volüt sarmalı ve dış destek yapraklara ait parça.

29. Alt yaprak sırasına ait parça.

30. Üst yaprak sırasına ait parça.

31. Üst yaprak sırasına ait parça.

32. Alt yaprak sırasına ait parça.

33. Üst yaprak sırasına ait parça.

34. Üst yaprak sırasına ait parça.

35. Üst yaprak sırasına ait parça

36. Alt yaprak sırasına ait parça.

37. Dış destek yapraklarına ait parça.

38. Üst yaprak sırasına ait parça.
39. Üst yaprak sırasına ait parça.
40. Üst yaprak sırası ve kalathos parçası.
41. Üst yaprak sırasına ait parça.
42. Üst yaprak sırasına ait parça. Yoğun aşınma.
43. Dış destek yaprağı ve kalathos üzerinde heliks görevinde geniş yapraklar. Bant şeklinde kalathos dudağı. Kalathos üzerinde eğri hatlı çıkan kalathos çiçeği sapı. Abakus üzerinde dört taç yapraklı ters bakışimli çift abakus çiçeği. Kırık parça.
44. Dört taç yapraklı abakus çiçeği. Yoğun aşınma. Kırık parça.
45. Kalathos üzerinde simetrik heliks görevi gören geniş yapraklar. Kalathos üzerinden eğri hatla çıkıp kalathos üzerinden abakusa uzanan kalathos çiçek sapı ve abakusta yer alan dört bölümlü abakus çiçeği. Kırık parça.
46. Abakus üzerinde çift bölümlü abakus çiçeği. Yoğun aşınma. Kırık parça.
47. Kalathos gövdesini saran üst yaprak sırası ve dış destek yaprakları. Üst yaprak sırasından çıkan kalathos çiçek sapı kalathos dudağına ulaşmakta. Kırık parça.
48. Dış destek yapraklarından çıkan kalathos çiçek sapı kalathos dudağında sonlanmakta. Kırık parça.
49. Kalathos dudağı altında heliks yerine kullanılan geniş yapraklar arasından çıkan kalathos dudağı ve abakus üzerinde yer alan sarımsak biçimli abakus çiçeği.
50. İkiz abakus çiçeği. Yoğun aşınma. Parça.
51. İkiz abakus çiçeği. Yoğun aşınma. Parça.
52. Sarımsak biçimli abakus çiçeği. Kırık parça.

Resimlerin Listesi

Plan 1 Salamis Kent Planı (Salamis Kazı Arşivi)

Kat. 1.1-1.3 Roma Hamamı Apodyterium'dan Korinth başlığı

Kat. 2.1-2.4 Portiko'dan Korinth başlığı

Kat. 3.1-3.3 Portiko'dan Korinth başlığı

Kat. 4.1-4.4 Portiko'dan Korinth başlığı

Kat. 5.1-5.3 Portiko'dan diagonal yivli sütuna ait Korinth başlığı

Kat. 6.1-6.4 Portiko önü payeli girişten Korinth başlığı

Kat. 7-17 Korinth başlıklarına ait abakus parçaları

Kat. 18-20 Korinth başlıklarına ait alt sıra yaprak çelengi parçaları

Kat. 21-28 Korinth başlıklarına volüt parçaları

Kat. 29-42 Korinth başlıklarına yaprak parçaları

Kat. 43-52 Korinth başlıklarına abakus çiçekleri ve parçaları

KAYNAKÇA

- AKŞİT, İlhan (1985). *Roma İmparatorluk Tarihi*.
- AVRUSCIO, R (1986). "Sculpture inedite in Isauria: i capitelli di Mut-Claudiopolis", *Milion. Studi e Ricerche D'Arte Bizantina*, s.59-82.
- BAŞARAN, Cevat (1997). "Kyzikos Korinth Başlıkları", *Türk Arkeoloji Dergisi XXXI*, s.1-52.
- BAŞARAN, Cevat (1999). *Anadolu Kompozit Başlıkları*.
- BİDDULPH, R (1889). *Proceedings of the Royal Geographical Society and Monthly Record of Geography, Cyprus*.
- BOL, P.C - Hoffmann, A - Weber, Th (1990). "Gadara in der Dekapolis. Deutsche Ausgrabungen bei Umm Qais in Nordjordanien 1986 bis 1988. Vorbericht", *Archäologischer Anzeiger*, s. 193-239.
- BROWN, A.C.- Catling, H. W (1986). *Ancient Cyprus*.
- CESNOLA, Luici P. Di (1878). *Cyprus, Its Ancient Cities, Tombs and Temples*.
- FELD, O (1963-64). "Bericht über eine Reise durch Kilikien", *Istanbuler Mitteilungen* 13-14, s. 88-107.
- FİSCHER, M.L (1990). *Das korinthische Kapitell im Alten Israel in der Hellenistischen und römischen Periode, Studien zur Geschichte der Baudekoration im Nahen Osten*.
- GLİWİTZKY, C (2005). "Die Kirche im sog. Bischofspalast zu Side", *Istanbuler Mitteilungen* 55, s. 337-409.
- GREEN, R (2007). "Fabrika Ancient Theatre in Paphos, University of Sydney Excavations", *Cyprus Today*, Vol. XLV.2, s. 3-21.
- HEİLMMEYER, Wolf-Dieter (1970), *Korinthische Normalkapitelle. Studien zur Geschichte der Römischen Architekturdekoration*.
- HOFF, M - Townsend, R - Erdoğan, E (2006). "Rough Cilicia Archaeological Project. 2005 Season" 24 *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Cilt 1*.
- HOGARTH, D. G (1889). *Devia Cypria. Notes of an Archaeological Journey in Cyprus in 1888*.
- HOGGARD, H. Rider (1901). *A Winter Pilgrimage. Being an Account of Travels through Palestine, Italy, and the Island of Cyprus, Accomplished in the Year of 1900*.
- IACOBİNİ, A - Zanini, E (1995). *Arte Profana e Arte Sacra a Bisanzio*.
- İDİL, V (1981-1982). "Korinthische Kapitelle im Museum von İzmir" *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien*, Band 53. Beiblatt, s. 149-186.
- JONES, M. W (1991). "Designing the Roman Corinthian Capital" *Papers of the British School at Roma*, LIX, s.89-150.
- LİLJENSTOLPE, P - von Schmalensee, P (1996). "The Roman Stoa of Poleites at Labraynda. A Report in its architecture with an appendix by Johan Flemberg", *Opuscula Atheniansia* 21, s. 125-148.
- KADIOĞLU, Musa - Görkay, Kutalmış (2007). "Yeni Arkeolojik Araştırmalar Işığında μητροπολις Γαλατίας", *Anadolu/Anatolia* 32, s. 21-151.
- KAPLAN, Deniz (2006). "Korykos Antik Kentinin ve Kilikia Bölgesinin Korinth Sütun Başlıkları", *Olba* XIV, s. 89-112.
- KARAGEORHİS, Vassos (1969). *Salamis in Cyprus, Homeric, Hellenistic and Roman*.
- KAUTZSCH, R (1936). *Kapitellstudien. Beiträge zu einer Geschichte des spätantiken Kapitells im Osten vom 4. bis ins 7. Jahrhundert*.
- KEİL, J - Wilhelm, A (1931). *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien, MAMA III*, s. 102-117.
- KİTZINGER, E (1977). *Byzantine Art in the Making Main lines of stylistic development in Mediterranean Art 3rd 7th Century*.
- MAGİE, D (1950). *Roman Rule in Asia Minor*.
- MERCKLİN, E. Von (1962). *Antike Figuralkapitelle*.
- ÖZTANER, H (2007). "Salamis Sütunlu Caddesi 'Özgünel Yolu'", *Patronus, Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı*, (Der. E. Öztepe- M. Kadioğlu), s. 285-296.
- PAPACOSTAS, T (2001). "The Economy of Late Antique Cyprus." *In Economy and exchange in the East Mediterranean during Late Antiquity : proceedings of a conference at Somerville College, Oxford, 29th May 1999*, (Ed. Michael Decker-Sean A. Kingsley), s. 107-128.
- PESCHLOW - Bindokat, A (1975). "Zur Säulenstrasse von Pompeiopolis in Kilikien", *Istanbuler Mitteilungen* 25, s. 373-391.
- PLATTNER, G. A (2002). "Ein Stadrömisches Kapitell aus Ephesos" *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 71, s. 237-249.
- ROMANELLİ, P (1925). *L. eptis Magna*.
- VİTRUVİUS, (1993). *The Ten Books on Architecture* (Çev.Suna Güven).
- WRIGHT, G. R. H (1992). *Ancient Building in Cyprus*.